

KİNDE KABİLESİ VE İSLÂM'A GİRİŞİ (HZ. EBÛ BEKR DÖNEMİ SONUNA KADAR)

İsmail TANRIVERDİ*

Öz

Güney Arabistan kökenli bir kabîle olan Kinde, III. yüzyıldan itibaren Kuzey ve Orta Arabistan'a göç etmiş V. yüzyılın ortalarında ise, Himyerîlere bağlı olarak Hucr b. 'Amr liderliğinde Necid dolaylarında bir devlet kurmuştur. Kinde devleti, daha çok Sâsânîlerle iyi ilişkiler kurarak varlığını korumakla birlikte Bizans ve Sâsânîler arasında kurdukları denge politikası sayesinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. VI. yüzyılın başlarında Hâris b. 'Amr liderliğinde en parlak dönemini yaşayan Kinde devleti, Hâris'in ölümü üzerine oğulları arasında çıkan çatışmaların sonunda parçalanmış ve bir daha devlet kuramamışlardır. Hz. Peygamber, Mekke döneminde ticaret için gelen Kinde kabilesine mensup bazı grupları İslâm'a davet etmiş; ancak olumlu cevap alamamıştı. Hicretin 10. senesinde Kinde kabilesini temsil eden bir heyet Eş'as b. Kays'ın liderliğinde Medine'ye gelmiş, Hz. Peygamberle görüşmüş ve İslâmiyet'i kabul etmiştir. Bu görüşme esnasında Hz. Peygamber Eş'as b. Kays'ın kız kardeşiyle nişanlanmış ancak Hz. Peygamberin vefatı üzerine evlilik gerçekleşmemiştir. Hz. Ebû Bekr Halife olunca Kinde kabilesi zekât meselesinden dolayı merkezi otoriteye karşı ayaklanmıştır. Kindeliler bu isyan hareketinde Hz. Ebû Bekr'in gönderdiği ordulara karşı fazla direnemeyip teslim olmuşlardır. Tutsak edilen Kindelilerden bir grup, liderleri Eş'as'la birlikte Medine'ye getirildiler. Burada durumunu zekice savunan Eş'as ve beraberindekiler Hz. Ebû Bekir tarafından serbest bırakılmıştır. Eş'as bu olaydan sonra Hz. Ebû Bekr'in kız kardeşi Ümmü Ferve'yle evlenmiş bu yolla Kinde kabilesiyle merkezi hükümet arasındaki bağların güçlenmesini sağlamıştır.

KİNDE TRIBE AND ENTRY TO ISLAM (UNTIL THE END OF THE ABU BAKR PERIOD)

Abstract

Kinde, a cousin of Southern Arab origin, has migrated to Northern and Central Arabia since the III. century. Kinde tribe established a state around Necid under the leadership of Hucr bin 'Amr depending on Himyeri in the middle of V. century. The Kinda state maintained its existence by establishing good relations with the Sassanians more and maintained their existence by the balance policy they established between Byzantine and Sassanians. At the beginning of the 6th century, Hâris bin 'Amr, the Kinda state, which had the brightest period under its leadership, was finally torn apart by the clashes between his sons upon the death of Hâris, Prophet Muhammad invited some groups belonging to the Kinda tribe who came to trade during the Mecca era to Islam; but could not get a positive answer. A delegation representing the Kinda tribe in the 10th year of the Hijra came to Medina under the leadership of Eş'as bin Kays, and the Prophet met with the Prophet and accepted Islam. During this meeting, Prophet Muhammad was engaged to the sister of Eş'as bin Kays, but marriage did not take place on the death of the Prophet. When Abu Bakr was the Caliph, the Kinde tribe rebelled against the central authority because of the Alms issue. In this rebellion, the Kindles surrendered to the armies sent by Abu Bakr. A group of captive Kindles were brought to Medina with their leaders Eş'as. Here, the situation was cleverly defended by Eş'as and his associate Abu Bakr. After this, Eş'as got married with the sister Ummu Ferve of Abu Bakr, thus strengthening the ties between Kinda tribe and the central government.

Makalenin Geliş Tarihi: 21.09.2018

Makalenin Kabul Tarihi: 10.12.2018

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi. e-mail: İsmail.tanriverdi@gmail.com.

1. İslâm Öncesi Kinde Kabilesi

Kinde aslen Yemenli bir kabile olup,¹ Hadramut'taki² Yemen-Şam ticaret yolu üzerinde, Kinde Devletinin ilk başşehri olan Karyetü'l-Fav çevresinde oturmakta idi.³ Kinde'nin Kahtân'a kadar uzayan soy kütüğü şöyledir: Sevr⁴ b. 'Ufeyr b. 'Adiy b. el-Hâris b. Murre b. 'Uded b. Zeyd b. Yeşcub b. 'Arîb b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe b. Yeşcûb b. Ye'rûb b. Kahtân'dır.⁵ Kabile, adını Sevr b. 'Ufeyr'in lakabından alır. Rivâyetlere göre Sevr b. 'Ufeyr'e "Kinde" denmesinin nedeni; babasının iyiliklerine karşı nankörlük etmesinden ileri gelir.⁶ Kinde kabilesini kabileden devlet yapısına taşıyan ve Kinde devletinin kurucusu sayılan Hucr b. 'Amr, "Âkilü'l-Mürâr" adıyla anılırdı. Bu nedenle Kinde kabilesi Âkilü'l- Mürâr oğulları diye de anılmıştır.⁷ Bunun yanında bu kabile "Kindat el-Mulûk" adıyla da anılmıştır.⁸

¹ Şihâbüddîn Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beirut: 1397/1977), 2: 269; Muhammed Beyyûmî Mehrân, *Târîhu'l-'Arabî'l-Kadîm* (İskenderiye Üniversitesi: 1400/ 1980), 2: 603.

² Hadramut için bk. Hüseyin Algül, "Hadramut", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 15: 65-68.

³ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Kinde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 26: 37; ayrıca bk. Muhammed Âbid Câbirî, *Arap-İslâm Siyasal Akli*, trc. Vecdi Akyüz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001), 272.

⁴ Kinde'nin asıl ismi kaynaklarda Sevr olarak geçmektedir. Bk. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saïd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *Cemheretu Ensâbi'l-'Arab*, nşr. Abdusselam Muhammed Harun (Kahire ts.), 425; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu Kabâili'l-'Arab* (Beirut: 1402/1982), 3: 998.

⁵ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, nşr. Şu'ayb el-Arnâvut (Beirut: 1413/1993), 2: 38. Kindelilerin Kuzey ve Orta Arabistan'a hükmetmesine, Adnânîler'in yaşadıkları Gamruzîkinde adli yere yerleşmesine ve bazı arkeolojik kazılardan elde edilen bilgilere dayanarak Kinde'yi 'Adnânîler'den sayan görüşler de vardır. Bk. Küçükaşçı, "Kinde", 26: 37. Ancak kaynakların birçoğunda Kinde'nin soyu Kahtân'a dayandırılmaktadır. Bk. İbn Hazm, *Cemheretu Ensâb*, 419; Kehhâle, *Mu'cemu Kabâili'l-'Arab*, 3: 998; Mehrân, *Târîhu'l-'Arab*, 2: 599; Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm* (Beirut: 1388/1969), 3: 315.

⁶ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rîfeti's-Sahâbe* (Beirut: ts.), 1: 98; Yusuf b. ez-Zekî Cemâleddin Ebu'l-Haccac el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r- Ricâl*, nşr.: Beşşâr 'Avâr Ma'ruf (Beirut: 1406/1985), 3: 287; Seyyid Muhsin el-Emîn, *A'yânu's-Şi'â*, nşr. Hasan el-Emîn (Beirut: 1403/1983), 3: 463; Kehhâle, *Mu'cemu Kabâili'l-'Arab*, 3: 998; ez-Zehabî, *A'lâm*, 2: 38.

⁷ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (Beirut: 1423/2002), 1: 185; Mehrân, *Târîhu'l-'Arab*, 2: 605. Hucr'un "Âkilü'l-Mürâr" lakabı ile anılmasının nedeni konusunda çok farklı rivâyetler vardır. İbn Hişâm'da geçen rivâyete göre; Hucr ve arkadaşları bir savaş sırasında "Mürâr" denilen acı bir bitkiden (muhtemelen aşırı açlıktan dolayı) yedikleri için kendisine bu lakap verilmiştir. Bk. Ebû Muhammed Abdülmelik bin Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye*, nşr.: Mustafa es-Sekâ- İbrahim el-İbyârî- Abdu'l-hâfiz Çelebî (Beirut: 1421/2000), 4: 241, 242; ayrıca bk. Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend ed-Dîneverî, *el-Ahbâru't-Twâl*, nşr. Abdulmun'im 'Âmir (Kahire: 1960), 224; Muhammed b. Salih ed-Dımaşkı, *Subul el-Hudâ ve'r-Resâd fî Sîreti Hayri'l-'İbâd/Peygamber Külliyyâtı*, trc. Hüseyin Kaya (İstanbul: Ocak Yayınları 2006), 6: 234; Câbirî, *Arap-İslâm Siyasal Akli*, 274.

⁸ Cevâd Ali, *Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 3: 315; F. Krenkow, "Kinde", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1979), 6: 812.

Kindeliler, III. yüzyıldan itibaren Kuzey ve Orta Arabistan'a, özellikle Necid bölgesine geçmiş; Mezopotamya, Filistin ve Suriye'yi içine alan geniş bir alana dağılmışlardır. Sürekli bir yerde oturmamasından dolayı Kâhtânî ve 'Adnânî Araplarının bir karışımı kabul edilen Kinde'nin meşhur kolları 'Amr b. Muâviye, Sekâsik, Tucîb, Vehb, Râiş, Beddâ', Velîa ve Sekûn olarak bilinmektedir.⁹

Kindeliler Miladî V. yüzyılın ortalarında¹⁰ Himyerîlere bağlı olarak Hucr b. 'Amr liderliğinde Necid dolaylarında bir devlet kurdular.¹¹ Rivâyete göre, Himyerî hükümdârı Hassan b. Es'ad (saltanatı: 420-425) ile Hucr b. 'Amr arasında anne tarafından akrabalık vardı. Bu akrabalıktan da yararlanan Hucr, Himyerî yönetiminde önemli yerlere geldi. Hassan b. Es'ad, kuzey bölgesi Araplarını itaat altına aldıktan sonra Hucr'u Ma'ad kabileleri üzerine emir tayin ederek orada bıraktı. Böylece emîrliğe yükselen Hucr, Miladî beşinci yüzyılın ilk yarısında Bekr b. Vâil kabilelerini de hâkimiyeti altına alarak Necid bölgesinde bir devlet kurdu.¹² Kuruluş aşamasında birçok Arap kabilesiyle savaşan Kinde kabilesinin "Eyyâmu'l-'Arab"da önemli bir yeri vardır. Hucr, kuzey bölgelerinde yerleşebilmek için o günkü Arap Irak'ı, bilhassa Bekr b. Vâil kabilelerinin çoğunlukta bulunduğu bölgelerde Hîrelilerle savaştı. Çünkü bu bölgede o sıralarda bulunan kabileler çoğunlukla Hîrelilere bağlıydı.¹³

Hucr b. 'Amr ölünce (M. 450) yerine oğlu 'Amr geçti. Onun yerine de oğlu Hâris b. 'Amr tahta oturdu (saltanatı: M. 490-528). Hâris, Sâsânî hükümdârı Kubat (saltanatı: M. 488-531) ve Hîre hükümdârı Münzir b. Mâissemâ (saltanatı: M. 514-563) ile çağdaştı.¹⁴ Hâris b. 'Amr, öncelikle Bizans imparatoru Anastasios ile anlaşma yaptı (M. 502).¹⁵ Daha sonra Kindelilerin Hîreliler'e karşı Yemen'deki dayanakları olan Himyerîler Habeşliler tarafından istila edilince (M. 525), Kindeliler, Sâsânîlere yaklaşmaya çalıştılar.¹⁶ Bu sırada Sâsânî kralı Kubat'ın

⁹ İbn Hazm, *Cemheretu Ensâb*, 477; Kehhâle, *Mu'cemu Kabâili'l-'Arab*, 3: 998.

¹⁰ A. Aziz Durî, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, trc. Hayrettin Yücesoy (İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991), 72.

¹¹ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 1: 185; Kehhâle, *Mu'cemu Kabâili'l-'Arab*, 3: 998, 999; Mehrân, *Târîhu'l-'Arab*, 2: 601-605; Krenkow, "Kinde", 6: 812; Durî, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, 72.

¹² Cevâd Ali, *Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 3: 321-323.

¹³ Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: AÜİF Yayınları, ts.), 77; ayrıca bk. Krenkow, "Kinde", 6: 812.

¹⁴ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* (Beyrut: 1399/1979) (Çev.: Ahmet Ağrakça vd., Bahar Yayınları, (İstanbul: 1986)), 1: 511-512 (trc. 1: 449-450); Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 1: 186; Corci Zeydân, *el-'Arabu Kable'l-İslâm* (Beyrut: ts.), 288, 289; ayrıca bk. Çağatay, *Arap Tarihi*, 77.

¹⁵ Küçükaşçı, "Kinde", 26: 37.

¹⁶ Çağatay, *Arap Tarihi*, 77.

Mezdek dinini yaymasını fırsat bilerek bu dine giren Hâris, Sâsânîler'le iyi ilişkiler kurdu. Sâsânîler'e bağlı bulunan Hîrelilerin lideri Münzir b. 'İmru'l-Kays'ın Mezdek Dini'ni kabul etmemesi üzerine Sâsânî hükümdarı Kubat, Münzir'i tahtından indirip yerine bu dini kabul eden Kindeliler emîri Hâris'i getirdi.¹⁷ Hâris b. 'Amr, yönetiminde bulunan Arap kabilelerinin üzerine, oğullarını emîr tayin etti. Oğullarından Hucr'u, Benî Esed, Benî Gatafân ve Benî Kinâne kabilelerine; Şurabhîl'i, Bekr b. Vâil kabilesine; Ma'dikerib'i, Kays- Aylân kabileleri üzerine; Seleme'yi, Tağlîb ve Nemr kabileleri üzerine emîr tayin etti.¹⁸ Böylece Hâris b. 'Amr, Irak bölgesinde bulunan bütün Arap kabilelerini yönetimi altına aldı.¹⁹

Hâris'in bu yükselme devri uzun sürmedi. Sâsânî hükümdarı Kubat öldükten sonra Mezdek dininin aleyhinde olan Nûşirevân tahta geçti. Nûşirevân, Hâris'i tahtından uzaklaştırarak Münzir'i tekrar tahta oturttu. Hâris, Benî Kelb kabilesine sığındıysa da bir netice alamadı.²⁰ Hâris ölünce oğulları arasında kavga başladı. Bu şekilde VI. yüzyılın başlarında yükselişe geçen Kinde devleti, gücünü kaybedince diğer kabilelerin saldırısına mâruz kaldı. Hâris ölünce kendi bölgelerini yönetimi altında bulunduran oğulları da bir bir yönetimlerini kaybettiler. En çok dayanabilen Esed, Gatafân ve Kinâne oğullarını yöneten Hucr oldu. Benî Esed kabilesi Hucr'u öldürünce Hucr'un oğlu 'İmru'l-Kays babasının öcünü almak ve kendi yönetimini kurmak istedi. Fakat o da başarılı olamadı. Rivâyetlere göre 'İmru'l-Kays, Bizans imparatorluğundan yardım istediysede isteğine muvaffak olamadan dönüşte Ankara'da öldü. Bundan sonra da Kinde kabilesi devlet olarak bir daha varlık gösteremedi.²¹

Kinde kabilesi,²² çok eski tarihlerden beri Arap Yarımadası'nda dikkatleri en çok üzerine çeken kabilelerden biri olmuştur. İslâm'dan önce Hîreliler, Esed ve 'Abs gibi birçok kabileyle çetin savaflara giriştiler.²³ İki yüz yıla yakın bir süre devlet geleneğini de yaşayan Kinde kabilesi, bu anlamda Arabistan'da uzun süreli bir başarı gösteremedi. Bernard Lewis, Kinde krallığının doğuşu ve yayılışını İslâmiyet'in yayılışına bir ön deneme olarak değerlendirir. Ayrıca Kinde devletinin

¹⁷ Zeydân, *el-'Arabu Kable'l-İslâm*, 288.

¹⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 1: 512 (trc. 1: 450); Zeydân, *el-'Arabu Kable'l-İslâm*, 288-289.

¹⁹ Çağatay, *Arap Tarihi*, 78.

²⁰ Zeydân, *el-'Arabu Kable'l-İslâm*, 288-289.

²¹ Ya'kûbî, *Târihu'l-Ya'kûbî*, 1: 188, 189; Zeydân, *el-'Arabu Kable'l-İslâm*, 288-289; Küçükaşçı, "Kinde", 26: 37.

²² Kinde kabilesi hakkında genel bilgiler için bk. İsmail Râci el-Fârûkî- Luis Lâmia, *İslâm Kültür Atlası*, trc. Mustafa Okan Kibaroglu- Zerrin Kibaroglu (İstanbul: İnkılab Yayınları, 1999), 28.

²³ Bk. Mehrân, *Târihu'l-'Arab*, 2: 600-620; Cevâd Ali, *Târihi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 3: 320-340.

yıkılış nedenini de şöyle açıklar: “Başlangıçta kudretli olduğu ve hatta Bizans ve Sâsânî imparatorluk sınırlarına kadar genişlediği halde, manevi kuvvet ve iş uyumu olmaması ve bir müddet sonra İslâm fetihleriyle karşılaşacakları zamana oranla çok daha kudretli olan Bizans ve Sâsânî imparatorluklarının arz ettiği engelleri yıkmakta başarısızlığa uğraması yüzünden yıkıldı.”²⁴ Doğrusu Lewis’in Kinde krallığının doğuşu ve yayılışını İslâmiyet’in yayılışına bir ön deneme olarak değerlendirmesi, taraflı bir yaklaşımdır. Bu yüzden Lewis’in bu yaklaşımına ihtiyatla bakmak gerektiğini ifade etmekte fayda var.

Kinde Krallığı, Arap şiirinde devamlı bir hatıra bırakmıştır. VI. yüzyıla doğru yarımada'daki Arap kabilelerinin ortak bir şiir dili ve tekniği vardı. Arap kabileleri, ortak geleneklerinin ve sözlü edebiyatlarının gelişmesini Orta ve Kuzey Arabistan kabilelerini ilk defa bir araya getiren Kinde Krallığının başarılarına borçludur. VI. yüzyılda Arap dili ve edebiyatı tam klasik olgunluğuna Kinde krallığıyla ulaşmıştır.²⁵

Kinde kabilesi, cahiliye döneminde çoğunluk itibariyle putperest idi.²⁶ Kabile; Celsed, Zureyh ve Vâil b. Hucr putlarına tapıyordu.²⁷ Kâbe ile ilgili geleneğe de bağlı olan Kindeliler, Nesî geleneğini ihdâs ederek başta bu görevi üstlenmişlerdir.²⁸ Kabile içerisinde Yahudiliği benimsemiş önemli sayıda şahsın olduğu da bilinmektedir.²⁹ Kinde kabilesinin Yahudileri ile Medine Yahudileri arasında bir bağ bulunmaktaydı. Hatta Kindeli Yahudilerden biri olan Sa'lebe b. Ebû Mâlik Abdullah b. Sâim el-Kindî, İslâm'dan önce Medine'ye gelerek Kureyzâ kabilesinin arasına yerleştiği için “el-Kurazî” nisbesini almış, daha sonra da İslâm dinini kabul etmiştir.³⁰ Kindeliler içinde Hıristiyanlığı benimseyenler olduğu da ileri sürülmektedir. Hatta bunlardan, Ebrehe'nin ordusuna katılanlar da bulunuyordu. Mezdek dinini kabul eden Kinde lideri Hâris b. 'Amr'dan sonra az da olsa bu dinî geleneği devam ettiren Kindeliler vardı.³¹

²⁴ Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, trc. Hakkı Dursun Yıldız (İstanbul: Anka Yayınları, 2000), 44.

²⁵ Lewis, *Tarihte Araplar*, 45.

²⁶ Kehmâle, *Mu'cemu Kabâil'l-'Arab*, 3: 1000.

²⁷ Kehmâle, *Mu'cemu Kabâil'l-'Arab*, 3: 1000; M. Mahfuz Söylemez, *Bedevilikten Hadârîliğe Kûfe* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), 112; Mustafa Fayda, *İslâmiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı* (Ankara: 1982), 21.

²⁸ Kasım Şulul, *Hız. Peygamber Devri Kronolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 73; ayrıca bk. Küçükaşçı, “Kinde”, 26: 38.

²⁹ Kehmâle, *Mu'cemu Kabâil'l-'Arab*, 3: 1000.

³⁰ Söylemez, *Bedevilikten Hadârîliğe Kûfe*, 112.

³¹ Küçükaşçı, “Kinde”, 26: 38.

2. Kinde Kabilesi'nin İslam'la Tanışması

Kaynaklara göre, Kinde kabilesinin İslâmiyet'le karşılaşmasıyla ilgili üç ayrı rivâyet vardır. İbn İshak'ın Taberî'de geçen rivâyetine göre; Hz. Peygamber, daha Mekke'de iken hac mevsiminde Mekke'ye gelen çeşitli kabilelere yeni dini anlatıyor ve onları İslâm'a davet ediyordu.³² İbn Kesîr'de de geçen bu rivâyet şöyledir: Hz. Abbas'ın anlattığına göre, Resûlullah amcası Abbas'a: "Sende ve kardeşlerinde beni koruyacak güç göremiyorum. Sen beni panayıra götür ki oraya gelen kabilelerle konuşayım." der. Bunun üzerine Hz. Abbas onu kabilelerin olduğu yere götürür. Hz. Abbas, Resûlullah'a: "İşte bunlar Kindeliler ile kendilerine bağlı olan gruplardır. Yemen'den hacca gelenlerin en faziletlieleridirler. İşte şurası da Bekr b. Vâil kabilesinin konutlarıdır. İşte şurası da 'Amîr b. Sa'sa'â oğullarının konutlarıdır. Hangisine gideceksen kendin tercih et." dedi. Resûlullah, önce Kindelilere gitti. Onlara: "Bu kavim kimlerdendir?" diye sordu. Yemen'in Kinde kabilesinden olduklarını söylediler. Hangi kolundan olduğunu sorduğunda; 'Amr b. Muâviye oğullarından olduklarını söylediler. Bunun üzerine Resûlullah, kendilerine İslâmiyet'i anlattı ve kabul ettikleri takdirde geleceğe dönük çeşitli vaatlerde bulundu. Ancak onlar, Hz. Peygamber'in bu teklifini reddettiler."³³ Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber'in teklifi üzerine Kindelilerden biri kalkıp "Ey kavmim o sizin önünüze geçmeden siz onun önüne geçin (yani onu kabul edin). Vallahi, Ehl-i kitaptan olanlar bize Harem'den bir peygamberin çıkacağını ve zamanın yaklaştığını belirtmişlerdi" demiştir.³⁴

İbn İshak'a dayandırılan bir rivâyete göre; Hz. Peygamber, içlerinde Kindelilerin de bulunduğu Kelb kabilesi, Âmir b. Sa'saa ve Hanife oğullarını İslâm'a davet etti. Ancak Hz. Peygamber'in tebliğine karşılık bu dört kabilede daha çirkin tepki gösteren olmamıştır.³⁵

Taberî'nin anlattığına göre Hz. Peygamber, onların lideri olan Müleyh'le muhatap olmuş, ancak Hz. Peygamber'in bu teklifini Müleyh reddetmiştir.³⁶

Kindelilerin İslâm'la karşılaşmasıyla ilgili diğer bir rivâyet ise İbn Hişâm'da geçen Ukeydir'in esir edilmesi hâdisesidir. Buna göre; Hz. Peygamber, Tebuk seferinden dönerken Hâlid b. Velîd'i 400'ü aşkın süvariyle birlikte Dûmetu'l-

³² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et- Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l- Mulûk* (Leiden: 1879), 2, 83.

³³ Taberî, *Târîh*, 2: 83; Ebu'l-Fidâ İsmâil bin Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, nşr. Ali Şîrî (b.y.: 1408/1988), 3: 170-172.

³⁴ ed-Dımaşkî, *Subul el-Hudâ*, 2: 447.

³⁵ ed-Dımaşkî, *Subul el-Hudâ*, 2: 441.

³⁶ Taberî, *Târîh*, 2: 83; ayrıca bk. Fayda, *İslâmiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, 119.

Cendel'in hâkimi olan Kinde kabilesinin Sekûn koluna mensup Ukeydir b. Abdülmelîk'in üzerine gönderdi. Hâlid, buradaki kaleyi ele geçirerek Ukeydir ile kardeşini³⁷ Medine'ye götürdü. Hz. Peygamber, cizye ödemek üzere Ukeydir ile bir antlaşma yapmış³⁸ ve memleketine dönmesine izin vermiştir.³⁹

Kinde kabilesinin İslâm'la tanışmasıyla ilgili üçüncü bir rivâyet ise, hicretin 10. yılında⁴⁰ Eş'as b. Kays liderliğinde Medine'ye kalabalık bir Kinde heyetinin gelmesi hâdisesidir. Eş'as b. Kays diye anılan Ma'dikerib b. Kays b. Ma'dikerib b. el-Eş'as el-Kindî,⁴¹ Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre önce yetmiş kişilik bir heyetle Medine'ye gelip Hz. Peygamber'le görüşmüş ve heyetle beraber İslâm'ı kabul etmiştir. Heyet, Hz. Peygamber'den aldıkları çeşitli hediyelerle beraber memleketlerine geri dönmüştür.⁴² Kindelilerin İslâm'la en yakın diyalogları bu hâdise olmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra başta Eş'as b. Kays olmak üzere Kinde kabilesinden önde gelen birçok şahsiyet daha ilk dönem İslâm siyasetinde önemli roller üstlenmişlerdir.

3. Kinde Kabilesi'nin İslâm'a Girmesi

Heyetler yılı olarak bilinen Hicretin 10. (Miladî 632) yılında⁴³ Eş'as b. Kays, Kinde kabilesinden oluşan bir heyetin başında Medine'ye geldi. İbn Hişâm'ın anlattığına göre bu heyette Eş'as'la birlikte 80 kişi bulunmaktaydı.⁴⁴ Heyette bulunanlar, saçlarını omuzlarına doğru taramış ve sürmelenmişlerdi. Üzerlerinde

³⁷ İbn Hişâm'ın rivâyetine göre Ukeydir'in kardeşinin ismi Hassan idi. Hâlid ve askerleri Onu öldürdüler. Ukeydir'i ise esir edip Medine'ye götürdüler. Bk. *Sîretu'n-Nebeviyye*, 4: 180.

³⁸ Vâkîdî'nin rivâyetine göre Ukeydir Müslüman olmuş ve Hz. Peygamber kendisine bir âhitnâme vermiştir. Vâkîdî bu âhitnâmeyi gördüğünü ve kendisi için bir nüsha yazdığını söyler. Bk. Muhammed b. Ömer b. Vâkîd, *Kitâbu'l-Meğâzî*, nşr. Marsden Jones (London: 1966), 3: 1025-1031; krş. Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, nşr. Muhammed Abdu'l-Kâdir Atâ (Beyrut: 1418/1997), 2: 125-126.

³⁹ İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebeviyye*, 4: 180; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 126; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, nşr. Muhammed Hamîdullah (Kahire: t.s.), 1: 382-383; Taberî, *Târih*, 2: 372.

⁴⁰ Bk. Şulul, *Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, 412.

⁴¹ İbnü'l-Esir, *Usd*, 1: 97.

⁴² İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebeviyye*, 4: 241, 242; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 248; Ebu'l-Fidâ İsmâil bin Kesîr, *Sîretu'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa Abdu'l-Vâhid (Beyrut: 1411/1991), 4: 140-143; Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslâm* (Beyrut: 1405/1985), 573.

⁴³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1: 248; Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. 'Abdî'l-Berr, *el- İsti'âb fî Ma'rîfeti'l-Ashâb* (Kahire: t.s.), 1: 109; Ahmet b. Ali b. Hâcer, *el- 'Âskalânî, el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe* (Beyrut: 1328), 1: 51; ez-Zehebî, *A'lâm*, 2: 260.

⁴⁴ İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebeviyye*, 4: 241-242; ayrıca bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 5: 85. İbn 'Abdî'l-Berr'e göre Kinde heyeti 60 kişi idiler. Bk. *İsti'âb*, 1: 110; ayrıca bk. İbnü'l-Esir, *Usd*, 1: 98; Taberî, *Târih*, 2: 394. İbn Hâcer'e göre ise 70 kişi idiler. Bk. *el-İsâbe*, 1: 51; ayrıca bk. el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, 3: 287; Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, nşr. Ilse Lichtenstadter -Muhammed Hamîdullah (Beyrut: t.s.), 291; ed-Dımaşkî, *Subul el-Hudâ*, 6: 344. İbn Sa'd ise heyetin sayısı hakkında sadece "10 kişiden fazla idiler" der. Bk. *et-Tabakât*, 1: 248.

ipekten pervazlanmış Yemen kumaşından pardesüleri vardı. Resûlullah da heyetleri karşılarken sürekli yaptığı gibi en güzel kıyafetlerini giymişti.⁴⁵ Mescid-i Nebevî'de Resûlullah'ın yanına girdiklerinde Resûlullah onlara "Siz Müslüman oldunuz mu?" diye sordu. Onlar da "Evet Müslüman olduk." dediler. Resûlullah "O zaman üzerinizdeki bu ipekler de nedir?" diye sorunca bunun üzerine üzerlerindeki ipekleri çıkardılar.⁴⁶ Sonra Eş'as b. Kays Hz. Peygamber'e "Ya Resûlullah! "Biz Âkilü'l-Mürâr oğullarındanız. Sen de Âkilü'l-Mürâr oğullarındansın." dedi. Bunun üzerine Resûlullah etrafındakilere "Abbas b. Abdülmüttalib ve Rabîa b. Hâris'i kastediyorlar." dedi.⁴⁷ Resûlullah onlara "Hayır biz Nadr b. Kinâne oğullarındanız. Babamızın nesebini reddedip anamızın nesebine intisap etmeyiz." dedi.⁴⁸

İbn Kesîr, Ahmed b. Hanbel'den naklettiği bir rivâyetinde, Eş'as'ın Hz. Peygamber'e, "Siz bizdensiniz." demesinin nedenini şöyle açıklar: Eş'as Medine'ye geldiğinde kendisine karşı daha üstün bir muamele görmeyince böyle bir yola başvurmuştur. Rivâyete göre Eş'as b. Kays, Kinde heyetiyle birlikte Resûlullah'ın yanına geldiğinde onu kendi aralarında en üstün bir kimse olarak görmediler. Bunun üzerine Eş'as, "Ya Resûlullah ben amcan oğluyum, siz bizdensiniz." dedi. Resûlullah da "Hayır biz benî Nadr b. Kinâne'deniz." dedi.⁴⁹ Resûlullah böyle deyince Eş'as Kinde heyetine dönerek: "Vallahi! Bundan sonra kim kendisini babasının soyunun dışında başkasına isnat ederse ona seksen değnek vururum." dedi.⁵⁰

⁴⁵ ed-Dımaşkî, *Subul el-Hudâ*, 6: 219.

⁴⁶ Taberî, *Târîh*, 2: 394; ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 573.

⁴⁷ İbn Hişâm Resûlullah'ın, "Abbas b. Abdülmüttalib ve Rabîa b. Hâris'i kastediyorlar" sözünü şöyle açıklar: "Abbas ve Rabîa tüccarlardı. Araplar onlara kimlerden olduklarını sorduklarında, onlar biz Âkilü'l-Mürâr oğullarındanız derlerdi. Çünkü Kinde devlet sahibi bir kabileydi. Onlar Araplara biz Âkilü'l-Mürâr oğullarındanız demekle şeref ve kuvvet buluyorlardı." Bk. *Sîretu'n-Nebeviyye*, 4: 241-242.

⁴⁸ İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebeviyye*, 4: 241-242; ayrıca bk. İbn Kesîr, *Sîre*, 4: 181; Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîhu's-Sağîr*, nşr. Mahmud İbrahim Zâyide (Beyrut: 1406/1986), 1: 37; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 1: 181; Taberî, *Târîh*, 2: 394; Ebî'l-Kâsım Ali b. Hasan b. 'Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, nşr. Ali Şîrî (Beyrut: 1419/1998), 9: 123; Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, *Kitâbu Târîhi'l-Medineti'l-Munevvera* (Kum: 1410/1985), 2: 545. İbn Şebbe'nin anlattığına göre Eş'as'la birlikte Kinde heyetinin içinde Cefşîş (Mu'dân) b. el-Esved b. Ma'dikerîb, 'Amr b. Ebî'l-Keysem, İbn Ebî Sehr b. Cebele ve 'Imru'l-Kays b. 'Abs da bulunuyordu. Yine İbn Şebbe'nin anlattığına göre Hz. Peygamber'e siz bizdensiniz diyen Cefşîş (Mu'dân) b. el-Esved idi. Cefşîş'in bu sözü üzerine Hz. Peygamber, "Hayır biz Benî Nadr b. Kinâne'deniz. Öyle diyenler Abbas b. Abdülmüttalib ve Ebû Sûfyân b. Harb'tır." demiştir. Bk. *Kitâbu Târîhi'l-Medine*, 2: 545-546.

⁴⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 5: 85- 86; ayrıca bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr* (Kahire: t.s.), 7: 274; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 20: 238.

⁵⁰ İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebeviyye*, 4: 241-242; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 5: 85-86; Taberî, *Târîh*, 2: 394; ed-Dımaşkî, *Subul el-Hudâ*, 6: 233.

Câbirî, Eş'as'ın bu tavrını ve Hz. Peygamber'in ona cevabını şöyle açıklar: "Eş'as b. Kays Hz. Peygamber'le bir soy birliği kurmak istemişti. Hz. Peygamber'se bu meseleye iki açıdan cevap vermiştir. İlkin, Hz. Peygamber'le, amcası Abbas b. Abdulmüttalib'i Rabîa b. Hâris el-Kindî'ye bağlayan ilişkinin niteliği açısından; bu ticaret ve yolculuk ilişkisidir. Her ikisi de, yolculukları sırasında Kral Hâris, Âkilül-Mürâr'a mensup olmakla övünürdü. İkinci olarak, Hz. Peygamber ona, onlara mensup olan Nadr b. Kinâne oğullarının yani Kureyş'in, ana soyunu izlemediklerini, baba adlarını taşıdıklarını belirterek cevap verdi. Bilindiği gibi Hz. Peygamber'in birkaç ninesi Yemenliydi. Dedesi Abdulmüttalib'in annesi, onun annesi ve ninesi Neccar oğullarındandı. Neccar oğulları ise aslen Yemenlidir. Ayrıca büyük dedesi Hâşim'in ninelerinden biri, Huzeyme'dendi. "Kureyş'in kavşak noktası" dedesi Kusay'ın annesi, Buceyle'dendi. Hz. Peygamber'in atalarından Ümmü Kilâb bt. Mürre, Da'd bt. Serîr b. Sa'lebe b. Hâris el-Kindîydi. Böylelikle, Hz. Peygamber'in bu sözü, "Analarımız Yemen'den olsa bile, nesebimiz Kureyş'te kalır." demektir.⁵¹

İbn Abbas'tan gelen başka bir rivâyete göre Hadramut'tan gelen bir heyet ki, bu heyetin içinde Eş'as b. Kays da vardı, Hz. Peygamber'in yanına geldiler. Hz. Peygamber'e: "Biz senden bir şey gizledik. Yanımızdaki bu gizli şey nedir?" diye sordular. Hz. Peygamber: "Sübhanallah! Bu işi kâhin ve kâhineler yapar ki; onlar da ateştedir." dedi. Heyettekiler "Peki biz senin Allah'ın resûlü olduğunu nasıl bileceğiz?" dediler. Resûlullah avucuna bazı çakıl taşları alıp; "Bunlar benim Allah'ın resûlü olduğuma şehâdet ederler." dedi. Bu sırada çakıl taşları avucunda tesbih etmeye başladılar. Bunun üzerine heyettekiler: "Biz senin Allah'ın resûlü olduğuna şehâdet ederiz." dediler.⁵²

Bu rivâyette anlatılan hâdise doğruysa bu heyet Kinde heyeti olmalıdır. Çünkü Eş'as Hadramut heyetiyle değil, Kinde heyetiyle birlikte Medine'ye gelmişti. Ancak bu rivâyet başka kaynaklarda geçmediği için tenkide açıktır.

Kinde, Mekkeli kervanların Irak üzerinden Yemen'e giderken arazilerinden geçmesi nedeniyle Kureyş'in anlaşma (îlâf) yaptığı kabilelerden biridir. Bu

⁵¹ Câbirî, *Arap-İslâm Siyasal Aklı*, 274-275.

⁵² Bk. ed-Dimaşki, *Subul el-Hudâ*, 9: 524. İbn Sa'd'da geçen bir rivâyete göre Kinde heyetiyle birlikte Hadramut heyeti de Medine'ye gelmiştir. Ancak İbn Sa'd, rivâyetinde böyle bir hâdiseye yer vermemiştir. Bk. *et-Tabakât*, 1: 262.

anlaşma, Kureyş'in bu kabile tarafından üretilen malları taşıyıp satması, buna karşılık kabilenin de onlara can ve mal güvenliği sağlaması şeklindeydi.⁵³

Kindeliler, İslâm'dan önce Arap Yarımadası'nın çeşitli yerlerine dağılıp yerleşmişlerdi. İslâm'dan sonra ise çoğunlukla Kûfe'ye yerleşmiş, Kûfe yönetiminde siyasî anlamda uzun süre söz sahibi olmuşlardır.⁵⁴ Başta Hz. Ali ile Hz. Muâviye arasında yapılan tahkîmde olmak üzere Mudâril (Kuzey Arapları) ve Yemenliler (Güney Arapları) arasındaki siyasî çekişmelerde Güney Araplarını temsil etmişlerdir.⁵⁵ Bu bağlamda, sayıca kalabalık bir kabile olmaları ve devlet geleneğine sahip oluşları, onları ilk dönem siyasî hâdiselerinde hep öne çıkarmıştır.

4. Hz. Peygamber'in Kinde Kabilesi Lideri Eş'as b. Kays'ın Kız Kardeşi Kuteyle ile Nikâhlanması

Kinde heyeti Medine'ye geldiğinde Eş'as b. Kays, Hz. Peygamber'le kız kardeşini evlendirmek için teklifte bulundu. Hz. Peygamber de bu teklifi kabul etti. Hadramut'a dönen Eş'as, kız kardeşi Kuteyle'yi alıp Medine'ye doğru yola çıktı. Ancak daha yolda iken onlara Hz. Peygamber'in vefat haberi ulaştı. Böylelikle Hz. Peygamber'in Kuteyle ile evliliği gerçekleşmedi.⁵⁶

İbn Kesîr'in İbn Abbas'tan rivâyetle anlattığı bu hâdise şöyledir: Hz. Peygamber, Kinde kabilesinden olan Esmâ bt. Nûman⁵⁷ adında bir kadınla evlenmişti. Hz. Peygamber bu kadının yanına girdiğinde kadın Hz. Peygamber'e: "Senden Allah'a sığınırım." dedi.⁵⁸ Kadın böyle deyince, Hz. Peygamber kızarak dışarı çıktı. Hz. Peygamber'in bu durumunu Eş'as b. Kays görünce: "Ya Resûlullah bunun sana hiçbir zararı olmaz, ondan daha güzeli ve asili benim yanımda vardır."

⁵³ Söylemez, *Bedevilikten Hadârîliğe Kûfe*, 112.

⁵⁴ Daha geniş bilgi için bk. Söylemez, *Bedevilikten Hadârîliğe Kûfe*, 112-115.

⁵⁵ Bk. Câbirî, *Arap-İslâm Siyasal Akli*, 206-214.

⁵⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8: 116-117; İbn Kesîr, *Sîre*, 4: 590-591; Muhammed b. Abdullah b. Yahya b. Seyyidi'n-Nas, *Uyûni'l-Eser fi Fununi'l-Meğâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer* (Beyrut: 1406/1986), 2: 394.

⁵⁷ Başka bir rivâyette o kadının ismi, 'Amre bt. Yezid el-Kilâbiye olarak verilmektedir. Bk. İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebeviyye*, 4: 304.

⁵⁸ Bazı rivâyetlerde Esmâ bt. Numan'a böyle davranmasını Hz. Peygamber'in hanımları telkin etmişlerdir. Rivâyet şöyledir: Hz. Peygamber Esmâ bt. Numan b. Esved b. Hâris b. Şurahbil b. el-Cûn b. Hucr b. Muâviye el-Kindî Âkilül-Mürâr'la evlenmişti. En güzel ve seçkin hanımlardanı. Hz. Peygamber yabancılarla (Kureyş dışından) evlenmeye başlayınca, Hz. Aişe şöyle dedi: "Elini yabancılara uzattı. Neredeyse onu bizden alıkoacaklar." Kinde heyeti geldiği sırada Hz. Peygamber Esmâ'ya talip olmuştu. Hanımları Esmâ'yı görünce kıskanıp, ona şöyle dediler: "Onun yanında şanslı olmak istersen o, yanına geldiğinde ondan Allah'a sığın." Esmâ da onların dediğini yapınca, Hz. Peygamber ondan yüz çevirdi ve şöyle dedi: "Madem benden Allah'a sığınyorsun. O zaman ailene geri dön." Bk. Câbirî, *Arap-İslâm Siyasal Akli*, 275.

dedi. Hz. Peygamber: “Kimdir?” diye sorunca, Eş’as, “Benim kız kardeşim Kuteyle.” dedi. Hz. Peygamber de onun teklifini kabul etti.⁵⁹ Rivâyetlere göre, bu izdivaç Hz. Peygamber’in vefatından iki ay önce gerçekleşmiştir.⁶⁰ Dolayısıyla Hz. Peygamber, Kuteyle bt. Kays’ı görmeden ve onunla evliliği gerçekleşmeden vefat etmiştir. İbn Sa’d’ın anlattığına göre, Eş’as Medine’den memleketine döndüğünde, kız kardeşini alıp Medine’ye doğru yola çıktı. Ancak daha yolda iken onlara Hz. Peygamber’in vefat haberi ulaştı. Eş’as ve kız kardeşi, bu haberi alınca irtidat edip memleketlerine geri döndüler.⁶¹

Eş’as ve kız kardeşinin Hz. Peygamber’in vefat haberini duymaları üzerine memleketlerine geri döndükleri, doğru bir rivâyettir. Ancak bu haberi alır almaz irtidat ettiklerine ihtimal vermiyoruz. Kanaatimizce, bu konuda bize bilgi veren rivâyetlerde kronolojik bir hata vardır. Çünkü Eş’as, aradan uzun bir süre geçmeden Hz. Ebû Bekir döneminde kabilesiyle birlikte zekât meselesi nedeniyle irtidat etmişti. Hz. Ebû Bekir dönemindeki bu irtidat meselesinden önce, Eş’as’ın irtidat edip tekrar Müslüman olması için herhangi bir neden görünmemektedir. Eğer bu bilgiyi doğru kabul edersek, Eş’as’ın Hz. Peygamber’in vefatından hemen sonra irtidat ettiği, daha sonra bir şekilde tekrar ihtida ettiği ve aradan beş altı ay geçmeden Hz. Ebû Bekir döneminde aynı şekilde bir daha irtidat ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu ise akla pek uygun gelmemektedir. Kaldı ki kaynaklar her ne kadar bu konuda Eş’as için dinden çıkma anlamına gelen “irtidat” ifadesini kullansalar da, söz konusu olaydan Eş’as’ın tavrının, dinden çıkma değil merkezi otoriteye karşı bir ayaklanma olduğunu anlamaktayız. Nitekim ileride üzerinde daha detaylı duracağımız Kindelilerin isyan hareketi sonrasında Eş’as’ın Hz. Ebû Bekir’in huzurunda yaptığı savunmasından da bu anlaşılmaktadır.⁶²

Bazı rivâyetlere göre Hz. Peygamber vefat etmeden önce, Kuteyle bt. Kays için: “O, evlenme veya hicabının altına girip kendisini müminlere haram kılması konusunda serbesttir. Kendi tercihinine göre karar verebilir.” demiştir.⁶³ İbn Kesîr’in

⁵⁹ İbn Kesîr, *Sîre*, 4: 590-591; ayrıca bk. İbn Sa’d, *Tabakât*, 8: 116-117; İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 3: 230; İbn Habîb, *Kitâbu’l-Muhabber*, 94-95; Belâzurî, *el-Ensâb*, 1: 456.

⁶⁰ İbn Kesîr, *Sîre*, 4: 590-591.

⁶¹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 8: 116-117; ayrıca bk. İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 3: 230.

⁶² Bk. Vâkıdî, *Kitâbu’r-Ridde*, nşr. Mahmud Abdullah Ebu’l-Hayr (Umman: t.s.), 319; Ebû Muhammed Ahmed b. A’sem el-Küfî el-Ahbârî, *el-Futûh* (Beyrut: 1406/1986) 1 [1-2]: 69-70.

⁶³ İbn Seyyidi’n-Nas, *Uyûni’l-Eser*, 2: 394.

Ebû Ubeyd'den naklen anlattığına göre, Hz. Peygamber böyle bir vasiyette bulunmamıştır.⁶⁴

Hz. Ebû Bekir döneminde, Kinde kabilesi zekât meselesinden dolayı irtidat edince, Hz. Ebû Bekir, İkrime b. Ebû Cehil'i bu kavmin üzerine gönderdi. Askerleriyle beraber Kinde'den irtidat edenleri mağlup eden İkrime b. Ebû Cehil, bu sırada Kuteyle ile evlenmiştir. İkrime'nin Kuteyle bt. Kays'la evlendiği haberi Hz. Ebû Bekir'e ulaşınca çok kızmış ve: "Korkarım ki, o ikisini de yakacağım." demişti. İkrime, Medine'ye geldiğinde Hz. Ebû Bekir, onun boynunu vurmak istemiş; ancak Hz. Ömer buna mani olmuştu. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in Kuteyle ile izdivaçta bulunmadığını ve Kuteyle'nin irtidat ettiğini söyleyerek, onun Allah ve Resûlünden berî olduğunu, dolayısıyla müminlerin annelerinden olmadığını ileri sürmüştü. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, İkrime b. Ebû Cehil'in boynunu vurmaktan vazgeçmiştir.⁶⁵

5. Hz. Ebû Bekir Döneminde Kinde Kabilesinin İsyan Etmesi

Hz. Ebû Bekir döneminde, irtidat eden üç grup vardı. Bunlar; Hz. Peygamber'in vefatından sonra dinden dönenler, kendilerine belli bir çevre oluşturup, peygamberlik iddiasında bulunan mütenebbîler ve zekât vermekten kaçınanlar.⁶⁶ Kindeliler de Hicrî 11 (Miladî 633) senesinde⁶⁷ bunlardan üçüncüsü olan zekât meselesi dolayısıyla isyana kalkışmışlardı.⁶⁸

Rivâyete göre Hz. Peygamber, Ensardan Ziyâd b. Lebîd el-Beyâdî'yi Hadramut'a vali tayin etti.⁶⁹ Ziyâd, kararlı ve sağlam bir insandı. O, zekât olarak

⁶⁴ İbn Kesîr, *Sîre*, 4: 590-591.

⁶⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8: 116-117; İbn Kesîr, *Sîre*, 4: 591; İbn 'Asâkir, *Târihu Dımeşk*, 3: 227; İbn Sa'd, Kuteyle'nin irtidat etmesinden dolayı Hz. Peygamber'le olan nikâhının da bozulduğunu ileri sürer. İbn Sa'd'ın başka bir rivâyetine göre ise Kuteyle, irtidadından sonra Kays b. Mekşuh el-Murâdî ile evlenmiştir. Bk. *et-Tabakât*, 8: 117. Algül, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kuteyle'nin Hz. Ebû Bekir'le evlendiğini ileri sürmektedir. Bu bilgiye hangi kaynaktan ulaştığını bilmiyoruz; ancak yukarıda ele aldığımız rivayetlerin bize verdikleri bilgileri göz önüne aldığımızda böyle bir şeyin mümkün olamayacağı anlaşılmaktadır. Bk. Algül, "Hadramut", 15: 66.

⁶⁶ Ahmet Çelebi, *Örnek Halifeler Dönemi*, trc. Hasan Fehmi Ulus (İstanbul: Seriyeye Yayınları, 1997), 13-14.

⁶⁷ Kehhale, *Mu'cemu Kabâilil-'Arab*, 3: 999; İbn Şebbe, *Târihu'l-Medine* adlı eserinde, bu irtidat hâdisesinin Hicri 12 yılında gerçekleştiğini rivâyet eder. Bk. 2: 544.

⁶⁸ Fayda, *İslamiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, 125.

⁶⁹ Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 253; İbn Sa'd, *Tabakât*, 3: 448; el-Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, trc. Mustafa Fayda (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 146; İbn 'Asâkir, *Târihu Dımeşk*, 9: 133-134. Başka rivâyetlere göre; Ziyâd'ı Hadramut'a vali olarak gönderen Hz. Ebû Bekir idi. Bk. İbn Ebî'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: 1385/1965), 1: 294. Taberî'ye göre ise Hz. Peygamber, Kinde üzerine Muhâcir'i vali olarak tayin etmişti ancak o, Hz. Peygamber'in vefatına kadar hastalandığı için oraya gitme imkâmı bulamadı ve Ziyâd b. Lebîd'e bir mektup yazarak kendi vazifesine de bakmasını rica etti. Daha sonra Hz. Ebû Bekir, Muhâcir'i ridde

Kindeli bir kimseden genç bir dişi deve aldı. Kindeli, bu deveyi kendisine geri vermesini ve onun yerine başka bir deve almasını Ziyâd'dan istedi. Ziyâd, bu deveye zekât damgasını vurduğundan bu isteği reddetti. Eş'as b. Kays kendisine başvurulunca, Ziyâd'a bu hususta ricada bulundu. Ancak Ziyâd, Eş'as'ın da ricasını kabul etmedi. Başkaları da araya girdiği halde ricaları kabul etmeyen Ziyâd: "Damgalanmış bir deveyi geri veremem." diyerek kararında ısrar etti.⁷⁰

Vâkıdî'nin rivâyetine göre; Kinde'nin lideri olan Eş'as, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Arapların eski dinlerine geri döndüklerini, kendilerinin de Hz. Ebû Bekir'in etrafında toplanamayacaklarını belirterek Kindelilere: "Dediğimi yaparsanız, hepiniz birleşir yurdunuzu müdafaa edersiniz. Biliyorum ki Araplar, Benî Teym kabilesine boyun eğmez." diyerek Kindelileri Halife'ye karşı kıskırtmıştı.⁷¹ Bunun üzerine, Kinde kabilesinin hepsi Ziyâd'a karşı ayaklandılar. Sadece Kinde'den es-Sekûn ve el-Hâris⁷² koluna mensup olanlar Ziyâd'ın yanında yer aldılar. Ziyâd yanındaki Müslümanlarla birlikte, asilere gece baskını yaptı. Asilerin bir kısmını öldürdü; diğer bir kısmını da esir aldı. Belâzurî'nin naklettiğine göre, Ziyâd'ın önce saldırdığı kabile Kinde'nin el-Karîd adlı koluydu. Daha sonra bütün Kinde kabilesi bu isyana katılmıştır.⁷³

Başka rivâyetlere göre ise Eş'as, ilk etapta isyana katılmamıştı. Ancak Ziyâd b. Lebîd, esirler ve ganimet mallarıyla dönerken Eş'as b. Kays'ın kabilesiyle oturdukları bölgeden geçmişti. Bu sırada, esir olan kadın ve çocuklar yüksek sesle bağırıp ağlıyorlardı. Eş'as b. Kays, bu durumu kendisine yediremedi.⁷⁴ Bunun üzerine Eş'as, yakın akrabası olan Benî Mürre, Benî 'Adî ve Benî Cebile'den Ziyâd'a karşı koymak üzere bir birlik oluşturdu. Ziyâd'ın da Muhâcir ve Ensâr ile Sekûn ve Sekâsik kabilelerinden oluşan bir ordusu vardı. Her iki ordu

olayları sebebiyle Yemen üzerinden Hadramut'a göndermiştir. Bk. *Târîh*, 2: 544; ayrıca bk. Fayda, *İslamiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, 125; Algül, "Hadramut", 15: 66.

⁷⁰ el-Belâzurî, *Futûh*, 146; İbn Haldûn, Abdurrahman, *Târîhu İbn Haldûn* (Beirut: t.s.), 2: 68-69.

⁷¹ Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 254, 263. Vâkıdî, Eş'as'la ilgili böyle bir rivâyette bulunsa da bize göre Eş'as'ın isyan hareketine dâhil olması, tamamen kabilesinin içerisine düştüğü mağduriyet durumunu izale etme kaygısından kaynaklanmaktadır. Nitekim Eş'as, bu olaydan önce Kinde heyetiyle Medine'ye geldiğinde Hz. Ebû Bekir'in kız kardeşiyle nişanlanmış ve bu vesileyle özellikle Hz Ebû Bekir'le yakın ilişki kurmuştur. Böyle bir yakınlığa rağmen Eş'as'ın, Hz. Ebû Bekir'i kabilesinden veya başka bir nedenden dolayı Halife olarak tanımaması pek muvafık görünmüyor. Vâkıdî, aynı zamanda Eş'as'ın amcaoğullarından olan 'İmru'l-Kays b. 'Abs ile bu konuda yaptığı tartışmayı uzunca anlatmaktadır. Bk. *Kitâbu'r-Ridde*, 254-256; ayrıca bk. İbn A'sem, 1 [1-2]: 64-68.

⁷² Vâkıdî, bu kolun el-Hâris değil, es-Sekâsik olduğunu anlatır. Bk. *Kitâbu'r-Ridde*, 278.

⁷³ el-Belâzurî, *Futûh*, 146; Taberî, *Târîh*, 2: 544; İbn Haldûn, *Târîh*, 2: 68-69. Vâkıdî'nin rivâyetine göre ise Kindeliler zekat verme konusunda ikiye bölünmüşlerdi, bir kısmı zekatı vermeye taraftar iken diğer bir kısmı buna karşı çıkmıştır. Bk. *Kitâbu'r-Ridde*, 256.

⁷⁴ el-Belâzurî, *Futûh*, 146-147.

Hadramut'un bir şehri olan Terîm'de karşılaştılar. Eş'as'ın liderliğindeki Kindelilerin Ziyâd'ı muhasara altına alması üzerine Ziyâd, Muhâcir b. Ümeyye'den yardım istedi. Muhâcir b. Ümeyye, 1.000 süvarilik bir birlik ile Ziyâd'ın yardımına gitti. Eş'as'ın etrafına da Kindeli birçok kabile toplandı. Bu sayede Müslüman birlikleri kuşatma altına alındı.⁷⁵ Bu arada Ziyâd, durumu Hz. Ebû Bekir'e bildirdi. Hz. Ebû Bekir, Eş'as'a hitaben bir mektup yazarak ona Allah'tan korkup onun dinine dönmesini tavsiye etti. Mektubun devamında "Şayet valim Ziyâd sizi dininizden döndürmeye ve zekât vermemenize neden olmuşsa onu azleder, yerine sevdiğiniz bir vali tayin ederim." deyip mektubu bir elçiyle Eş'as'a gönderir.⁷⁶ Eş'as, mektubu açıp okuduktan sonra elçiye: "Arkadaşın Ebû Bekir, kendisine muhalefet ettiğimizden dolayı bizi kâfir olarak görüyor. Fakat kavminden birçok kişiyi öldüren arkadaşını (Ziyâd'ı) kâfir görmüyor." dedi. Elçinin de "İslâm cemaatine muhalefet ettiğinden dolayı Allah'ın buyruğu gereği kâfir olarak değerlendirilmeyi hak etmiş durumdasın." demesi üzerine, Eş'as'ın yakın akrabalarından Benî Mürre'den bir genç, ortaya atılıp elçiye öldürdü. Bu olay, büyük tepkilere neden oldu. Çünkü elçiye öldürmemek onların da öteden beri uydukları bir prensipti. Eş'as, kavmine: "Panik yapmayınız, o hepimizin küfrüne tanıklık etti. Ayrıca ben onun öldürülmesi için emir vermedim." diyerek durumu yatıştırdı.⁷⁷

Bu olaydan sonra, Ziyâd b. Lebîd ile Eş'as b. Kays başkanlığındaki Kinde birlikleri arasında çetin çatışmalar oldu. Eş'as, Ziyâd ve askerlerini Terîm şehrinde kuşatma altında tutarak onlara zor anlar yaşattı. Ziyâd, durumu tekrar Hz. Ebû Bekir'e yazdı. O da sahabelerin ileri gelenleri ile görüşüp bu konudaki düşüncelerini aldı. Sahabelerden Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin: "Şayet bu yıl onların zekâtından vazgeçersen onların hakka dönmelerini umuyorum." demesi üzerine⁷⁸ Hz. Ebû Bekir, "Onlar ya hakka dönerler ya da Resûlullah'a verdikleri zekât hayvanının boynundaki ipi bile benden esirgerlerse onlarla ebedi olarak savaşırım." diyerek bu konudaki kararlılığını gösterdi.⁷⁹

⁷⁵ İbn A'sem, 1 [1-2]: 61-62; el-Belâzurî, *Futûh*, 146-147; ayrıca bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 9: 133-134.

⁷⁶ Vâkîdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 285-286.

⁷⁷ Vâkîdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 287-288; İbn A'sem, 1 [1-2]: 56; daha geniş bilgi için bk. Mehmet Salih Arı, *Hz. Ebû Bekir ve Ridde Savaşları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 142-147.

⁷⁸ Vâkîdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 294; Arı, *Ridde Savaşları*, 145.

⁷⁹ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 3: 290; Arı, *Ridde Savaşları*, 145.

Ziyâd ve Muhâcir'in yanlarındaki askerlerle birlikte, Eş'as b. Kays'ın başında bulunduğu Kindelilerle çarpışmaları, Kindelilerin hezimetleriyle sonuçlandı ve Kindeli askerlerin birçoğu öldürüldü.⁸⁰ Vâkıdî'nin anlattığına göre Ziyâd, öncelikle Kinde kabilesinin Benî Hind, Benî 'Atike, Benî Hucr ve Benî Cemr kollarıyla savaşmış ve hepsini hezimete uğratmıştı. Bu hâdiseden sonra Eş'as, kalkıp Kinde kabilesinin amcaoğullarından olan Benî Mürre kabilesine sığınmış ve Ziyâd'ın kendi kabilesine neler yaptığını anlattıktan sonra Ziyâd'la savaşmak üzere kendilerinden yardım istemişti. Bu kabileden Eş'as'a yardım etmek üzere 1.000 atlı katılmıştı. Daha sonra Eş'as ve adamları, Ziyâd'a karşı savaşmak üzere yola çıktılar. Ancak Ziyâd ve askerleri Eş'as'ın bu yeni kuvvetini de hezimete uğratmayı başardı.⁸¹ Kindeliler daha fazla kayıp vermemek için en-Nüceyr adlı kalelerine sığındılar. Ziyâd ve Muhâcir, askerleriyle birlikte kaleyi muhasara altına aldılar. Eş'as b. Kays ve yanındakiler, muhasaraya daha fazla direnemeyeceklerini anlayınca kendilerinden bazıları için emân istediler.⁸² Bazı rivâyetlere göre Eş'as, yanında bulunanlardan 70 kişi için emân istedi.⁸³ Ancak Eş'as, kendisini emân istenilen kişiler arasına koymadı.⁸⁴

Eş'as b. Kays, en-Nüceyr kalesinden inip Ziyâd b. Lebîd ile Muhâcir'in yanına geldi. Ziyâd ile Muhâcir, kalede bulunanların birçoğunu öldürdüler, kadın ve çocuklarını esir aldılar; Eş'as'ı da yargılayıp cezalandırmak istediler. Ancak Eş'as, kendisini Hz. Ebû Bekir'e göndermelerini ve kendisinin halîfe tarafından yargılanmasını istedi. Onlar da Eş'as'ın bu isteğini kabul edip onu Medine'ye gönderdiler.⁸⁵ Başka rivâyetlere göre Hz. Ebû Bekir, Ziyâd ve Muhâcir'e kimsenin öldürülmemesini emreden bir yazı göndermişti. Ancak bu yazı, ellerine geç ulaştığı

⁸⁰ Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 278-279.

⁸¹ Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 282-283.

⁸² el-Belâzurî, *Futûh*, 146-147; Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 309; İbn A'sem, 1 [1-2]: 61-62; İbn Sa'd, *Tabakât*, 6: 99. Halîfe b. Hayyat'ın rivâyetine göre; Eş'as, kendisiyle birlikte hareket eden kabilesinden habersiz olarak kendisi, ailesi ve malının serbest bırakılması karşılığında en-Nüceyr kalesinin kapılarını açacağı konusunda Ziyâd ve Muhâcir'le anlaşmıştır. Bk. *Târîhu Halife*, 76; ayrıca bk. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 9: 130. Bu rivâyete göre Eş'as, bu anlaşmaya uyararak kabilesine bir nevi ihanet etmiştir. Ancak bu rivayet Eş'as için sonraki dönemlerde resmedilen ihanet figürlerine bir eklenti olabilir.

⁸³ İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 9: 134; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 3: 290; Ahmet b. Ali b. Hacer el-'Âskalânî, *et-Tehzîbu'l-Tehzîb* (Beyrut: 1404/1984), 7: 207; ez-Zehebî, *A'lâm*, 2: 39.

⁸⁴ Rivâyetlere göre, Eş'as'ın kendisini emân istenilen kişiler arasında zikretmemesinin nedeni şöyle açıklanır: Ma'dan b. el-Esved b. Ma'dikerib adlı Cifşîş el-Kindî diye anılan bir kişi, Eş'as'ın kemerinden tutup "Beni emân istenen kimseler arasına koy." dedi. Bunun üzerine Eş'as da kendi ismini silip onun ismini listeye yazdı. Bk. el-Belâzurî, *Futûh*, 147; ayrıca bk. el-Yâ'kûbî, 2: 90; ez-Zehebî, *A'lâm*, 2: 39; Fayda, *İslamiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, 126.

⁸⁵ Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, 315; Arı, *Ridde Savaşları*, 146-147; Fayda, *İslamiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, 126.

için kalede bulunanların katline engel olamadı. Eş'as ise bu emirden istifade edip kendisi hakkında halifenin hüküm vermesini istedi. Medine'ye gelen Eş'as, Halife'ye Ziyâd ile olan mücadelesinin sebeplerini anlatarak, onun hakkındaki şikâyetlerini söyledi. Dinden dönmediğine yemin edip; affedilmesini istedi.⁸⁶ İbn Asâkir'in anlattığına göre Eş'as, esir edilip zincire bağlandıktan sonra, Hz. Ebû Bekir'e gönderildi. Eş'as, Medine'ye getirildiğinde Hz. Ebû Bekir ona: "Ahdine uymayan kimseye Allah'ın ne yaptığını gördün mü?" diye sordu. Eş'as ise: "Benim payıma düşen hataya karşılık O'ndan iyilik gördüm." dedi. Hz. Ebû Bekir: "Peki sana ne yapmamı bekliyorsun?" diye sorunca, Eş'as: "Senden bana emân vermeni, beni bu zincirlerden kurtarmanı ve Ümmü Ferve ile evlendirmeni bekliyorum." dedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir de onun dediği gibi yaptı.⁸⁷

Başka rivâyetlere göre, Kinde'nin Benî Velî'a kabilesi Hz. Peygamber'in vefatından önce irtidat etmişti. Hz. Peygamber'in vefat haberi Ziyâd b. Lebîd'e ulaşınca o, halkı Hz. Ebû Bekir'e bey'at etmeye çağırdı. Benî Velî'a kabilesi hariç herkes ona bey'at etti. Bunun üzerine Ziyâd b. Lebîd, bu kabileye gece baskını yapıp onları ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu olay üzerine Eş'as b. Kays da irtidat edip, en-Nüceyr kalesine sığındı. Ziyâd b. Lebîd ile Muhâcir, ona karşı birleşip, kaleyi kuşattılar. Hz. Ebû Bekir, Uman'dan dönen İkrime b. Ebû Cehil'i onlara yardıma gönderdi. İkrime b. Ebû Cehil yardım için geldiğinde, en-Nüceyr kalesi fethedilmişti. Hz. Ebû Bekir, Ziyâd ve Muhâcir'e ganimet mallarından İkrime'ye de vermelerini istemişti. Onlar da bu isteği yerine getirdiler.⁸⁸

Belâzurî'nin anlattığı başka bir rivâyete göre Hz. Ebû Bekir, Ziyâd b. Lebîd'e ve Kindelilerin valisi olan Muhâcir b. Ebî Ümeyye el-Mahzûmî'ye mektup yazıp bir araya gelmelerini, birlikte hareket etmelerini, kendisi için biat almalarını ve zekât vermekten kaçınanlarla savaşmalarını emretti. Ayrıca onlara, kâfirlere karşı müminlerden, isyan ve muhalefet edenlere karşı da itaat edenlerden yardım istemelerini yazdı. Onlar Kindeli bir adamdan zekât olarak genç bir deve almışlardı. Bu adam, onlardan bu deve yerine bir başkasını almalarını istedi. Muhâcir, onun isteğini olumlu karşıladı. Ancak Ziyâd, devenin alınmasında ısrar edip "Zekât damgası vurulan bu deveyi geri veremem." dedi. Bunun üzerine Benî

⁸⁶ Asri Çubukçu, "Eş'as b. Kays", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 456.

⁸⁷ el-Belâzurî, *Futûh*, 148; ayrıca bk. İbnü'l-Esir, *Usd*, 1: 98; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 7; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 9: 134; İbn Ebî'l-Hadîd, 1: 291-295; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 3: 290.

⁸⁸ el-Belâzurî, *Futûh*, 148.

‘Amr b. Muâviye kabilesi bir araya toplandı. Ziyâd, onların saldırıda bulunmalarına fırsat vermeden onlara gece baskını yaptı ve askerleriyle birlikte Benî ‘Amr b. Muâviye kabilesini hezimete uğrattı. Daha sonra Ziyâd, Muhâcir’le birleşip bu kabileden kalanları esir aldı. Esirler arasında kadın ve çocuklar da vardı. Bu durum karşısında boş durmayan Kinde’nin diğer kollarının ileri gelenleri, Eş’as b. Kays’la birlikte Ziyâd ve Muhâcir’in üzerine yürüdüler. Bu iki kumandan onlarla çok şiddetli bir savaşa tutuştu. Sonunda Kindeliler en-Nüceyr kalesine sığındılar. Bunun üzerine Ziyâd ve Muhâcir, kaleyi kuşattı. Muhasara Kindelilere çok ağır gelince, Eş’as verilecek karara razı olup kaleyi teslim etti.⁸⁹

6. Kindelilerin Hz. Ebû Bekir’e Tekrar Biat Etmesi ve Eş’as b. Kays’ın Hz. Ebû Bekir’in Kız Kardeşi Ümmü Ferve’yle Evlenmesi

Kinde kabilesiyle birlikte irtidat eden Eş’as b. Kays, sığındıkları kaleyi Ziyâd b. Lebîd ve Muhâcir b. Ebî Ümeyye’nin ciddi muhasarası sonunda dayanamayıp teslim etmeye karar verdi. Bu arada kabilesinden 70 kişi için eman istediği halde kendisini bundan hariç tutan Eş’as, öldürülmekten son anda kurtulmuştu. Eş’as b. Kays, kendisini öldürmek isteyen Ziyâd ve Muhâcir’e karşı durumunu zekice savunmuş ve onlara kendisini Halîfe’nin yargılaması gerektiğini kabul ettirmişti. Başka rivâyetlere göre ise o, Hz. Ebû Bekir’in Ziyâd’ın eline son anda yetişen ve kimsenin öldürülmemesini emreden mektubundan istifade edip ölümden kurtulmuştu.⁹⁰ Daha sonra irtidat eden Kindeliler Ziyâd, Muhâcir ve sonradan kendilerine katılan İkrime b. Ebû Cehil tarafından Medine’ye götürüldü.⁹¹

İbn A’sem, Kindelilerin esir edilip Hz Ebû Bekir’e getirilişini şöyle anlatır: “Ziyâd b. Lebîd Kindelilerden geriye kalanları topladı. Onlar 80 kişiydi. Demirden kelepçelere bağlı olarak Hz. Ebû Bekir’e götürüldüler. Esir olarak Medine’ye girdiklerinde Eş’as, Hz. Ebû Bekir’in önüne gelip durdu. Hz. Ebû Bekir Eş’as’ı görünce: “Seni bu hale düşüren Allah’a hamdolsun ey nefsinin düşmanı.” dedi. Bunun üzerine Eş’as: “Allah ömrüm boyunca beni sana karşı bu hale düşürmemiştir. Benim kavmim, isyana karşı durmakla bana itaat etti, savaşmakla

⁸⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 6: 99; el-Belâzurî, *Futûh*, 150; el-Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, 3: 290; daha geniş bilgi için bk. İbn A’sem, 1 [1-2]: 55-70.

⁹⁰ İbn A’sem, 1 [1-2]: 68.

⁹¹ İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, 9: 129-133; ez-Zehebî, *A’lâm*, 2: 39.

da bana isyan etti. Bunlar bendendir başka kimseden değil, senin arkadaşın olan bu Ziyâd zalimce ve düşmanca benim kavmimi katletti. Ancak sen bunu bilmiyorsun.” dedi. Ömer b. el-Hattab öne atılarak: “Ey Resûlullah’ın halifesi! Bu Eş’as, Müslüman olarak Resûlullah’a iman etti. Kur’an okudu ve Mescid-i Haram’ı haccetti. Ancak sonra dinden döndü; dinini değiştirdi ve zekâtı menetti. Allah Resulü ise ‘Dinini değiştireni öldürün.’ demiştir. Onun kanı helaldir.” Deyince; Eş’as: “Ey Resûlullah’ın halifesi ben dinden dönmedim, dinimi değiştirmedim, malımda da cimrilik yapmadım. Fakat senin görevlendirdiğin Ziyâd, suçsuz yere kavmime zulmetti ve onları öldürdü. İşte bu anlattığım nedenlerden dolayı kavmime yardım ettim ve Ziyâd’la savaştım. Yoksa bu olaylar benden kaynaklanmadı. Beni ve halkımı bağışla, Yemen’deki bütün esirleri de serbest bırak. Beni Ümmü Ferve’yle evlendirmen üzerine gerçekleşecek akrabalığımız sebebiyle sana bir yardımcı ve arkadaş olayım ki, bu Ömer b. el-Hattab’ın dediğinden daha hayırlıdır.” dedi. Eş’as’ın bu anlattıkları üzerine, Hz. Ebû Bekir başını yere eğip düşünmeye başladı. Bir süre düşündükten sonra Hz. Ebû Bekir başını kaldırdı ve “Dediğini yapacağım.” dedi. Eş’as ve Kinde’den olan diğer bütün esirlerin kelepçelerini çözdürdü ve onları serbest bıraktı. Daha sonra Hz. Ebû Bekir, Eş’as’ı kız kardeşi Ümmü Ferve’yle evlendirdi ve ona çeşitli ihsanlarda bulundu. Bundan sonra Eş’as, Hz. Ebû Bekir’in yanında gayet kıymet ve saygıyla karşılandı.⁹²

Bazı kaynaklar, Hz. Ebû Bekir’in vefatından önce; hayattayken yapması gerekirken yapmadığı şeyleri sayarken, bunlar arasında Kinde lideri Eş’as’a da yer verdiğini rivâyet ederler. Buna göre Hz. Ebû Bekir, Eş’as Kindelilerle birlikte irtidât ettiği sırada esir edilip kendisine getirildiğinde onun boynunu vurdurmak istemiş; fakat sonradan bundan vazgeçtiği için vefatından önce bunu yapmadığına pişman olduğunu dile getirmiştir.⁹³ Ancak bu tür rivâyetler, Şii’lerin sonradan Eş’as hakkında çizdikleri portrelerin doğruluğunu desteklemek amacıyla ortaya atılmış rivâyetler olabileceği ihtimaliyle değerlendirilmelidir.

Belâzurî’nin anlattığına göre, Hz. Ebû Bekir, Eş’as’ı Ümmü Ferve’yle evlendirdiğinde Eş’as kılıcını çekip Medine sokaklarına daldı. Rastladığı her deveyi kesip kurban etmeye başladı. İnsanlar onu bu halde görünce, Eş’as küfre döndü

⁹² Vâkıdî, *Kitâbu’r-Ridde*, 319; İbn A’sem, 1 [1-2]: 69-70.

⁹³ Bk. Ebû ‘Umer Ahmed b. Muhammed b. ‘Abd Rabbih el- Endelusî, *el-‘İkdu’l-Ferîd*, nşr. Ahmed Emîn- Ahmed ez-Zeyn- İbrahim el-Ebyârî (Kahire: 1389/1969), 4: 268.

diye bağırmaya başladılar. Eş'as, kılıcını kınına koyduktan sonra onlara dönüp "Hayır ben küfretmedim. Şu adam beni kız kardeşiyle evlendirdi. Bu velimemden başka bir şey değildir." dedi. Kestiği bütün develerin parasını ödedi. Deve sahipleri dâhil bütün Medinelileri ziyafete davet etti.⁹⁴

Birçok kaynakta, Eş'as'ın Ümmü Ferve'yle evliliğinin Eş'as'ın Medine'ye esir olarak getirilmesinden sonra gerçekleşmiş olduğu şeklinde ifade edilmektedir. Ancak esir olarak Medine'ye getirilince, Eş'as'ın direk olarak Hz. Ebû Bekir'e Ümmü Ferve'yle evliliği için teklifte bulunması, onun daha önce Ümmü Ferve'yle ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. İbnü'l-Esîr'in de bu konudaki rivâyeti bu ilişkinin varlığını desteklemektedir. İbnü'l-Esîr'e göre Eş'as, daha önce Kinde heyetinin başında Hz. Peygamber'in yanına geldiğinde, Hz. Ebû Bekir'in kız kardeşi olan Ümmü Ferve'yi istemiş ve onunla nikâhlanmayı ikinci gelişine bırakmıştı. Fakat Hz. Peygamber vefat edince Eş'as irtidat etmişti. Ridde olaylarından sonra esir olarak Medine'ye getirildiğinde Eş'as, Hz. Ebû Bekir'e: "Sen beni bağışla, beni esirlikten kurtar ve beni affedip benim gibilere ne yaptıysan bana da aynı şeyi yapıp zevcemi bana iade et. Sen, bana bu iyiliği yapacak olursan benim ülkemin halkı arasında, Allah'ın dinine en yararlı kişi olduğumu göreceksin." deyince; Hz. Ebû Bekir, onun kanını bağışlayıp ona ailesini vermiş, o da Hz. Ömer'in hilafeti sırasında Irak fethine katılana kadar Medine'ye yerleşmişti.⁹⁵

Eş'as'ın, Hz. Ebû Bekir'in kız kardeşiyle evlenme isteği, siyasî bir arka plandan bağımsız düşünülemez. Kindelilerin lideri olarak Eş'as'ın, İslâm devletinin ikinci adamı olan Hz. Ebû Bekir'in kız kardeşiyle evlenme teşebbüsü bunu göstermektedir.⁹⁶ Hz. Ebû Bekir'in, Eş'as'ı affetmesi ise muhtemelen onun nüfuzundan istifadeye dönük olmalıdır. Nitekim Hz. Ebû Bekir'in hilâfetinin ilk zamanlarında, dinden dönenler ve zekâtı vermeyenler Güney Arabistan ve Yemen bölgesinde çoğunlukta idi. Zekât memurlarının halka karşı biraz da sertçe tavır takınmaları ridde olaylarını daha da körüklemişti. Hz. Ebû Bekir, kötüleşen bu durumu gördüğünden isyan hareketlerini daha da tırmandıracak bir tavır yerine, Güney Arabistan'da büyük bir nüfuza sahip olan Eş'as'ı ve yanındaki Kindeli

⁹⁴ el-Belâzurî, *Futûh*, 148; ayrıca bk. İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 1: 296; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimesşk*, 9: 131; ez-Zehebî, *A'lam*, 2: 39; el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, 3: 290.

⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2: 381, 382; krş. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimesşk*, 9: 129-133; el-Belâzurî, *Futûh*, 148; Fayda, *İslamiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, 126.

⁹⁶ Bk. Câbirî, *Arap-İslâm Siyasal Aklı*, 275.

esirleri affetmekle hâdiselerin körüklenmesinin önüne geçip, durumu yatıştırmak istemiş olabilir. Kanaatimizce Eş'as ve Kinde kabilesi, muhtemelen memurların zekât alma konusunda zorbaca tavırlarına maruz kalmışlardır. Bir kabile lideri olarak bu durum, Eş'as'ın gururuna dokunduğundan, memurların haksızlığı karşısında kabilesini savunmuştur. Nitekim esir olarak Medine'ye getirildiğinde Hz. Ebû Bekir onun savunmasını dinlemiş ve kararını Eş'as'ın lehine vermiştir. Hz. Ebû Bekir'in kararını ve önceden anlattığımız bazı rivayetleri göz önüne aldığımızda ortaya bu tablo çıkmaktadır.

Sonuç

Kinde kabilesi, İslâm'ın doğuşundan bir süre önce devlet kurma tecrübesine sahip olmuş Arap Yarımadasındaki önemli bir kabileydi. Güneyli Arapların birçoğunun sahip olduğu bu önemli tecrübe sayesinde başta Kinde olmak üzere bu kabileler, İslâm'a girer girmez etkin roller üstlenmeye başlamışlardır. Sadece bu özellikleri bile, onları üzerinde çalışmaya değer kılmaktadır. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber, daha Mekke döneminde ticaret için buraya gelmiş Kinde kabilesine mensup bazı grupları İslâm'a davet etmiş; ancak olumlu cevap alamamıştı. Daha sonra Kinde kabilesi diğer birçok Güneyli kabileler gibi "Heyetler Yılı"nda Medine'ye gelmiş ve İslâmiyet'i kabul etmiştir. Kinde kabilesi ve liderleri olan Eş'as b. Kays'ın Hz. Peygamberle görüşmeleri esnasında onunla akrabalık bağları olduğunu iddia etme gayretleri göze çarpmaktadır. Bu yolla bir ayrıcalık elde edemeyince Eş'as, Hz. Peygamber'e kız kardeşi Kuteyle ile evlenmesini teklif etmiş ve bu arzusuna geçici olarak muvaffak olmuştur. Ancak Hz. Peygamber'in vefatı üzerine bu evlilik gerçekleşmemiştir. Kinde kabilesi, Hz. Ebû Bekir halife olunca muhtemelen biraz da zekât memurlarının sert tavırlarından dolayı halifeye karşı isyan etti. Bununla birlikte daha kalpleri İslâm'a tam ısınmamış olan kabile üyeleri kabileciliğin de etkisiyle merkezi otoriteye boyun eğmek istemedi. Kindeliler bu irtidat ve isyan hareketinde Hz. Ebû Bekir'in gönderdiği ordulara karşı fazla direnemeyip teslim olmuştur. Tutsak edilen Kindelilerden bir grup, liderleri Eş'as'la birlikte Medine'ye getirildiler. Burada durumunu zekice savunan Eş'as ve beraberindekiler Hz. Ebû Bekir tarafından serbest bırakılmıştır. Eş'as bu olaydan sonra Hz. Ebû Bekir'in kız kardeşi Ümmü Ferve'yle evlenmiş bu yolla Kinde kabilesiyle merkezi hükümet arasındaki bağların güçlenmesini sağlamıştır.

Kaynakça

- Algül, Hüseyin. "Hadramut". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.15: 65-68. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Arı, Mehmet Salih. *Hız. Ebû Bekir ve Ridde Savaşları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- el-Belâzurî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ (279/892). *Ensâbu'l-Eşrâf*. Thk. Muhammed Hamîdullah. Kahire: ts.
-*Futûhu'l-Buldân*. Trc. Mustafa Fayda. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870). *Et-Tarihu'l-Kebîr*. Kahire: ts.
- *et-Tarihu's-Sağîr*. Thk. Mahmud İbrahim Zâyide. Beyrut: 1406/1986.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap-İslâm Siyasal Aklı*. Trc. Vecdi Akyüz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001.
- Cevâd Ali. *el-Mufassal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*. Beyrut: (Bağdat Üniversitesi), 1969.
- Çağatay, Neşet. *İslâm Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
-*İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: AÜİF Yayınları, ts.
- Çelebi, Ahmet. *Örnek Halîfeler Dönemi*. Trc. Hasan Fehmi Ulus. İstanbul Seriyeye Yayınları, 1997.
- Çubukçu, Asri. "Eş'as b. Kays". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 456. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- ed-Dimaşkî, Muhammed b. Salih (972/1536). *Subul el-Hudâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd/Peygamber Külliyyâtı*. Trc. Hüseyin Kaya. İstanbul: Ocak Yayınları, 2006.
- ed-Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud (282/895). *el-Ahbâru't-Tvâl*. Thk. Abdulmun'im 'Âmir. Kahire: 1960.
- Durî, A. Aziz. *İlk Dönem İslâm Tarihi*. Trc. Hayrettin Yücesoy. İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.
- el-Emîn, Seyyid Muhsin. *A'yânu's-Şi'â*. Thk. Hasan el-Emîn. Beyrut: 1403/1983.
- el-Fârûkî, İsmail Râci- Lâmia, Luis. *İslâm Kültür Atlası*. Trc. Mustafa Okan Kibaroglu, Zerrin Kibaroglu. İstanbul: İnkılab Yayınları, 1999.
- Fayda, Mustafa. *İslâmiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*. Ankara: 1982.

- Halîfe b. Hayyât, Ebû ‘Amr (240/854). *Târîhu Halîfe b. Hayyât*. Thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: 1414/1993.
-*Tabakâtu’l-Halîfe*. Thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: 1414/1993.
- İbn ‘Abdi’l-Berr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed (463/1071). *el- İsti‘âb fî Ma‘rifeti’l-Ashâb*. Kahire: ts.
- İbn ‘Abd Rabbih, Ebû ‘Umer Ahmed b. Muhammed el- Endelusî (327/939). *el- İkdu’l-Ferîd*. Thk. Ahmed Emîn, Ahmed ez-Zeyn, İbrahim el-Ebyârî. Kahire: 1389/1969.
- İbn ‘Asâkîr, Ebî’l-Kâsım Ali b. Hasan (571/1174). *Târîhu Dımeşk*. Thk. Ali Şîrî. Beyrut: 1419/1998.
- İbn A’sem el-Kûfî, Ebû Muhammed Ahmed (314/962). *el-Futûh*. Beyrut: 1406/1986.
- İbn Ebi’l-Hadîd (655/1257). *Şerhu Nehci’l-Belâğâ*. Thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim. Beyrut: 1385/1965.
- İbnu’l-Esîr, ‘İzzuddîn Ebu’l-Hasan Ali b. Ebî’l-Kerem Muhammed (630/ 1232). *el-Kâmil fî’t-Târîh*. Beyrut: 1399/1979; (Trc. Ahmet Ağırakça vd. İstanbul: Bahar Yayınları, 1986).
-*Usdu’l-Ğâbe fî Ma‘rifeti’s-Sahâbe*. Beyrut: ts.
- İbn Habîb, Ebû Ca’fer Muhammed b. Habîb (245/859). *Kitâbu’l-Muhabber*. Nşr. Ilse Lichtenstadter, Muhammed Hamîdullah. Beyrut: ts.
- İbn Hacer, Ahmet b. Ali el- ‘Âskalânî (852/ 1448). *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*. Beyrut: 1328.
-*et-Tehzîbu’t-Tehzîb*. Beyrut: 1404/1984.
-*et-Takrîbu’t-Tehzîb*. Beyrut: 1415/1995.
- İbn Haldûn, Abdurrahman (808/1406). *Târîhu İbn Haldûn*. Beyrut: ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endelusî (456/1064). *Cemheretu Ensâbi’l-‘Arab*. Thk. Abdusselam Muhammed Harun. Kahire: ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/ 883). *Sîretu’n-Nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-İbyârî, Abdu’l-hâfiz Çelebî. Beyrut: 1421.
- İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İsmâil (774/1372). *Sîretu’n-Nebeviyye*. Thk. Mustafa Abdu’l-Vâhid. Beyrut: 1411/1991.
-*el-Bidâye ve’n-Nihâye*. Thk. Ali Şîrî. B.y. 1408/1988.
- İbn Sa’d, Ebû Abdullah Muhammed (230/844). *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*. Thk. Muhammed Abdu’l-Kâdir Atâ. Beyrut: 1418/1997.

- İbn Seyyidi'n-Nas, Muhammed b. Abdullah b. Yahya (734/1332). *Uyûni'l-Eser fi Fununi'l-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*. Beyrut: 1406/1986.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer en-Numeyrî el-Basrî (262/876). *Kitâbu Târîhi'l-Medineti'l-Munevvera*. Kum: 1410/1985.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu Kabâili'l-Arab*. Beyrut: 1402/1982.
- Krenkow, F. "Kinde". *İslam Ansiklopedisi*. 6: 812. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1979.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Kinde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 37. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Lapidus, Ira M. *İslâm Toplumları Tarihi (Hz. Muhammed'ten 19. Yüzyıla kadar)*. Trc. Yasin Aktay. İstanbul: 2002.
- Lewis, Bernard. *Tarihte Araplar*. Trc. Hakkı Dursun Yıldız. İstanbul: Anka Yayınları, 2000.
- Mehrân, Muhammed Beyyûmî. *Târîhu'l-'Arabi'l-Kadîm*. (İskenderiye Üniversitesi), b.y. 1400/ 1980.
- el-Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî Cemâleddin Ebu'l-Haccac (742/1341). *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r- Ricâl*. Thk. Beşşâr 'Avâr Ma'ruf. Beyrut: 1406/1985.
- Söylemez, M. Mahfuz. *Bedevîlikten Hadârîliğe Kûfe*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Şulul, Kasım. *Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922). *Târîhu'l-Umem ve'l- Mulûk*. Leiden: 1879.
- el-Müntehâb min Zeyli'l-Muzîl*. Beyrut: 1358/1939.
- el-Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkid (207/822). *Kitâbu'r-Ridde*. Thk. Mahmud Abdullah Ebu'l-Hayr. Umman: ts.
- Kitâbü'l-Meğâzî*. Thk. Marsden Jones. London: 1966.
- el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Abdullah b. Ca'fer b. Vehb (284/897). *Târîhu'l-Ya'kûbî*. Beyrut: 1423/2002.
- Yâkût, Şihâbuddîn Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamevî (626/1229). *Mu'cemü'l-Büldân*. Beyrut: 1977.
- ez-Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348). *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*. Thk. Şu'ayb el-Arnaut. Beyrut: 1413/1993.
- *Târîhu'l-İslâm*. Beyrut: 1405/1985.
- Zeydân, Corci. *el-'Arabu Kable'l-İslâm*. Beyrut: ts.

ez-Zirikli, Hayreddin. *el-A'lamu'l-Esmâi'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-'Arab ve'l-Musta'rebîn ve'l-Musteşrikîn*. Kahire: 1959.